

ARAP DİLİNDE ÜÇLEMELİ/MÜSELLES KELİMELERE DİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM

A Linguistic Approach to 'muthallath' (Tripled) Words in Arabic Language

Yakup CİVELEK*

Özet

Bir Sami dili olan Arapça, kendine has bir takım özellikleri sebebiyle dil aileleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Sami dillerin pek çoğunda cümleleri yan yana getirmek gerektiği halde, Arapça'da edatlar kullanarak yan cümleleri ana cümleye bağlamak mümkündür. Arapça'ya has özelliklerin biri de, bir kelimenin hareketlerinin üç farklı biçimde söylenmesi anlamına gelen üçlemeli /müselles kelimeler olgusudur. Bu makalede "müselles" kavramının sözlük ve terim anlamı ortaya konduktan sonra ortaya çıkışı ele alınacak, bu konudaki çalışmalardan bahsedilecek ve müselles kelimelerle ilgili örnekler verilecektir.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili, Sami diller, müselles, teslis, Kutrub

Summary

Arabic Language, as an important subdivision of the Semitic Languages, has a significant place among other dialects. In many Semitic languages, while it is necessary to get sentences together side by side, sentences in Arabic could be combined easily with prepositions. One of the main features of Arabic is "musallas" words that means to utter a word with three different ways. This article deals with the lexical and terminological meanings of "musallas" and some example of "musallas". In addition, various related literature are examined in the article.

Key Words

Arabic, Semitic Languages, Kutrub, Musallas, Taslees

1) Müselles'in Sözlük ve Terim Anlamları

Müselles مثلث kavramı ثلث (se-le-se) kökünden türetilmiş üçlenmiş/üçlü/üçlemeli anlamında bir ism-i mef'uldur. Bu kavram ve aynı kökten türeyen "sülüs, sülâs, sâlis, sülâsî, sülâsâ, sâlûs", gibi türevleri, çeşitli bilim dallarına göre farklı anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin müselles kelimesi matematikte üçgen anlamında kullanılırken, teslis kelimesi, Hristiyan tanrı inancını betimlemede, Allah-Hz. İsa ve Ruh'u'l-Kuds anlamında üçlemeli "teslis akidesi"ni belirtmede kullanılmıştır. Bu kavramın dilbilimdeki anlamı ise hayli farklıdır.

Çoğulu مثلثات (müsellesât) olan bu kavram, aynı sarf kalıbındaki bir lafzın, birinci ve ikinci harflerinin (fâul veya aynı'l-kelime) fetha, damme ve kesra gibi üç farklı şekilde hareketlenerek oluşturulan üç kelimeye verilen bir isimdir. Harekelerin değişmesiyle anlam bazen değişir, bazen da değişmeyebilir. Başka bir ifadeyle, hareketlerin bir veya ikisinin değişmesiyle anlamca değişebilen, ancak kök harfleri aynı olan söz birimlerine/kelimelere müselles denmektedir. Kısaca müselles, hareketleri farklı, aynı kök harflerini taşıyan üçlü kelime grupları için kullanılan bir dilbilim kavramıdır. Müselles kavramı karşılığında

tahrif kelimesini kullanan bazı araştırmacılar da bulunmaktadır.¹ Müselles kelimeler genellikle aynı sarf kökünden gelmesine rağmen, kalıpları aynı olmayan müselles kelimeler de bulunmaktadır. Müselleste esas olan, kelimenin kök harflerinin sıralanmasının değişmemesidir. Ayrıca konumuz için önemli olan ve ثلث (sellese) kökünden türetilen تثلث (teslis) kavramı da masdardır ve bir kelimenin harflerinin üçlü olarak hareketlenmesi anlamına gelmektedir.

Daha çok Arap diline has bir olgu kabul edilen müselles kavramı, modern dilbilimde morfoloji (sarf) dalında da ele alınmakla birlikte, daha çok görevsel sesbilim (fonoloji) dalında incelenmektedir. İnsan dilinin seslerini çeşitli fiziksel nitelikleriyle değil, yalnızca dil denilen dizge içerisinde, yükledikleri görevler açısından inceleyen dala, alana görevsel sesbilim denir. Dolayısıyla görevsel sesbilim, seslerin görev ve sıralanışlarıyla ilgilenir. Görevsel sesbilim, Trubetzko'y'a göre dil yapısında yalnızca belli bir görev yapan sesle ilgilenir. Sesbirim (Foneme) terimi Prag Okulunca "anlam ayıncı öge" olarak benimsenir.²

¹ el-Kermelî, Anastâse Mâri, *Nuşuu'l-Lugati'l-Arabiyyeti ve Numuvvuhâ ve İktimâluha (De la Formation de la Langue Arabe de son Développement et de sa Fixation)*, Kahire trs, s. 39

² Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara 1990, II, 63.

* Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yakupcivelek@yahoo.com

Batı dillerinde müselles ve yan anlamları için semiotic triangle, triad number, vowel triangle³, triple homographs⁴ gibi terimler kullanılmaktadır.

Arapça'daki harekeleri tam olarak karşılayan bir unsura diğer dillerde rastlanmamasına karşın, Arap dilcileri Arapça'daki hareke ve med harflerini diğer dillerdeki ünlü seslere benzetmişlerdir. Nahivciler fasih Arapça'daki ünlü sesleri (اللاضوات المتحركة)-el-Esvātu'l-Müteharrike) fetha, damme ve kesra diye bilinen hareketler olarak adlandırılmaktadır. Yine تال (kâle)'deki elif, يدعو (yed'ü)'daki vav ve القاضى (el-kâdî)'deki yâ gibi med ve lîn harfleri de ünlü sesler arasında kabul edilir.⁵ İngiliz dilbilimcilerinden Jakobson-Fan ve Halle, İngilizce'deki ünlü sesbirimlerine /o/ pot, /a/ pat, /e/ pet, /u/ put örneklerini vermektedirler.⁶ Türkçe'mizde Arap dilindeki hareke ve bunları karşılayan dil öğeleri olmamasına karşın, onlar dilimizdeki a, e, i, u, ü gibi ünlü sesbirimlerine benzetilebilir. Türkçe'de de bu ünlülerin değişmesiyle kelimelerin anlamı da değişmektedir. Bu yönüyle müselles kelimeleri Türkçe'deki bu tür kelimelerle mukayese etmek mümkündür. Sesbirimlerin çözümlenmesinde, bunların görevsel sesbilim açısından önemli öğelerine "ayırıcı özellikler" adı verilir. /e/, /a/, /i/, /ı/ gibi ünlü sesbirimlerde olduğu gibi /y/, /s/, /b/ gibi ünsüzlerde de ayırıcı özellikler kavramı kullanılır. Arapça'daki hareketleri mukayese ettiğimiz ünlüler için ayırıcı özelliklerin kullanıldığı tam olarak söylenese de, ince, kalın, açık-kapalı, düz yuvarlak, uzunluk-kısalık gibi ayırıcı özellikler, bu dildeki /ع/ /م/ /ل/ /ط/ /ق/ ve benzeri ünsüz harflerin tamamı için kullanılmaktadır. Türkçe'deki ayırıcı özellikler taşıyan ünlü sesbirimler için Doğan Aksan; diz-daz, iç-aç, pis-pas, girmek-germek, tuz-toz, yal-yıl, kakmak-kokmak, sekmek-sökmek, kış-kuş gibi birtakım örnekler vermektedir.⁷ Bu örneklerdeki i ve a, i ve e, u ve o. a ve ı ünlülerinin değişmesiyle, kelimelerdeki incelik-kalınlık, açıklık-kapalılık, düzlük-yuvarlaklık, uzunluk-kısalık şeklindeki ayırıcı özellikleri etkilediği gibi anlamı da etkilemektedir. Yine, solmak, salmak, silmek gibi fiillerde o, a ve i ünlülerinin değişmesiyle de anlam değişmektedir. Kaz, köz, koz, kız, gibi isimlerde de, a, ö, o, ve ı ünlülerinin değişmesi kelimenin anlamını

değiştirmiştir. Bu örneklerden hareketle, her ne kadar yapısal açıdan Arapça ile Türkçe birbirinden farklı olsa da, Türkçe'deki ünlü değişmeleriyle oluşan kelimeleri Arapça'daki müselles lafzlara benzetmek mümkündür.

2) Müselles Kavramının Ortaya Çıkışı

Bazı kaynaklarda müselles kavramını ilk kullanan ve bu konuda ilk eseri yazan Arap dilcisinin Kutrub lakablı Muhammed ibnu'l-Müstenir (296/908) olduğu belirtilmektedir.⁸ Kutrub, Müsellesât adlı eserinin girişinde müsellesin الغمر/العمر (tufan, sel, acemi, toy, tehlike) ve عمر / عمر / عمر (ibadet etmek, yerleşmek, uzun ömürlü olmak, bayındır olmak, yapmak, kaplamak, doldurmak)⁹ örneklerinde olduğu gibi ilk harfi meftûh, ikincisi meksûr, üçüncüsü madmûm olan kelimelere dendiğini belirtmektedir. O halde müselles harfleri aynı üç hareketli kelimeler için kullanılan bir kavramdır. Bu yönüyle kavram geometrideki müselles/üçgen kavramına benzetilmiştir. Müselles bunların dışında, يعضى / يعضى / يعضى (kılıçla vurmak, isyan etmek, karşı çıkmak, sopayla, değnekle vurmak, bir grubun iyilik ya da kötülük için bir araya gelmek)¹⁰ örneklerindeki gibi fiillerde de olabilir. Bu örneklerde mânâlar ya ilk örnekte olduğu gibi birinin aynı ya da ikincideki gibi birbirine yakındır. Bu örneklerin ilkinde aynı'l-fiilde, ikincide de lâmu'l-fiilde teslîs bulunmaktadır. Klasik dönem dilcilerinden ve müselles konusunda eseri bulunan el-Halîlî (1262/1845) يعضى (kılıçla, sopayla, değnekle vurdu) kelimesinin kullanımına şu beyitleri şahid göstermektedir¹¹.

رأيت زيدا بالحسام يعضى / يضربُ حيناً الغلام يعضى
يضربُ بالعصا بغير ضربٍ / أي لم يطع ما ضربه لو يعضى

³ M. H. Bakalla-M. El-Kasimî, *A Dictionary Modern Linguistics Terms*, Lübnan, 1983, s. 88; Muhammed Ali el-Hülî, *A Dictionary of Theoretical Linguistics*, Lübnan 1991, s. 291-292.

⁴ Kamil el-Muhendis-Mecdi Vehbe, *A Dictionary of Arabic Literary and Linguistic Terms*, Lübnan 1984, s. 333.

⁵ Arapça'daki bu sesler ve fonksiyonları hakkında bkz: Ramazan Abduttevvâb, *el-Medhal ila İlmî'l-Luga ve Menâhici'l-Bahsi'l-Lugavî*, Kahire 1982, s. 42, 91-92; Kemal Bîşr, *et-Telkîrû'l-Lugavî beyne'l-Kadîm ve'l-Hadîs*, Kahire 1989, s. 214-218; Abdulhalim Muhammed Abdulhalim, *Şezerât min Fikhi'l-Lugavî ve'l-Esvât*, Kahire 1987, s. 151-155.

⁶ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, Ankara II, 66.

⁷ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, II, 64-67.

⁸ Kutrub hakkında bkz: İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, IV, 312; el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut trs. III, 398-399; İbn Nedim, *el-Fihrist*, Mervâ Ofset Tahran trs, s. 55; İbn el-Kâdî Şuhbe, *Tabâkâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Lugaviyyîn*, (tah. Muhsin Gayyâd), Bağdat 1974, s. 359; ez-Zebîdî, *Tabâkâtu'n-Nahviyyîn*, (tah. M. Ebu'l-Fadl İbrahim) Dâru'l-Maârif Kahire trs. 99-100; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, V, 204; el-Kiftî, *İnbâhu'r-Ruvât ala Enbâi'r-Ruvât*, (tah. Muhammed Ebu'l-Fadl), Kahire 1381, III, 319-320; Ebu'l-Berekât İbnü'l-Enbârî, *Nüzhetü'l-Elîbbâ' fi Tabâkâti'l-Udebâ*, (tah. Muhammed Ebu'l-Fadl) Dâru'n-Nahdati Mısır, Kahire trs. S. 91-92; Hacı Halîfe, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1597; Kutrub, *Müsellesâtü Kutrub*, (tah. Rıza es-Suveysi) Tunus 1987, s. 72 naklen Abdulkerim Muhammed el-Es'ad, "el-Müsellesâtü'l-Lugaviyye Mâzâ Ta'rifu Anhâ" *el-Mecelletü'l-Arabîyye*, sayı: 86, yıl: 8 Aralık, 1984, s. 63. Ancak bazı araştırmacılar bu konuda eseri olduğu kaydedilen el-Ferrâ'nın bu kavramı ilk defa kullanmış olabileceğini belirtmektedirler. Bkz. el-Es'ad, "el-Müsellesâtü'l-Lugaviyye", 63.

⁹ Kutrub, *Müsellesât*, 41, Ayrıca bkz. İbn Mâlik, *İkmâlu'l-İlâm bi Teslîsi'l-Kelâm*, (tah. Sa'd ibn Hamdân el-Gâmîdî, I-II, Cidde 1984, II, 450.

¹⁰ İbn Mâlik, *İkmâl*, II, 780.

¹¹ Hasan Kuveydir el-Halîlî, *Neylü'l-Erib fi Müsellesâtü'l-Arab*, Mısır/Bulak 1301, s. 97.

Müselles kelimenin harflerinin üç olması şart değildir; zira Kutrub'un eserinde الرقاق-الحرارى- örneklerinde görüldüğü üzere¹² dört harfli müselles de bulunmaktadır. Burada sadece farklı anlamlı müselles kelimelerin örnek olarak verilmesi, bazı dilcilerin, müsellesin üç değişik hareketli ve anlamları farklı lafızlar olduğu şeklinde, hatâlı bir tanım yapmalarına yol açmıştır.¹³ Yine Kutrub'un kitabındaki örneklerden hareketle bazı dilciler de yanlış olarak, müselles lafızlardaki hareke değişikliğinin sadece birinci ve ikinci harflerde (fâu'l veya aynı'l-kelime olacağı kanaatine sahip olmuşlardır.¹⁴ Halbuki aşağıdaki örneklerde işaret edildiği gibi, aynı anlamlı müsellesler olduğu kadar, hareke değişikliği üçüncü harflerde ya da dördüncü harflerde gerçekleşen müselles örnekleri vardır.

Müsellesler, Arapça'nın sarf dalıyla ilgili olduğu kadar, dilbilim içerisinde değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. Hangi alan içinde değerlendirilsen değerlendirilsin müselles, hareketlerin değişimle kalıplarda olan farklılıkları da göz önünde tutarak anlamların belirlenmesi ve açıklanması amaçlanmaktadır. Bu nedenle, konunun boyutları bakımından aralarında farklılık olsa bile, delillendirme ve yorumlamada dilbilim ve sarf aynı doğrultuda hareket etmektedir. Prensip olarak sözlüğün geniş olması doğaldır. Aksi takdirde bu ismi alması mümkün olmazdı.

Doğuşu hakkında açık bir bilgiye sahip olmadığımız müselles olgusunun sonradan oluştuğu belirtilmektedir.¹⁵ Müselles lafızların ortaya çıkışında Arapça'nın harekesiz bir dil olmasının rolü olduğu ileri sürülmekteyse de bu pek sağlıklı bir görüş değildir. Zira harekesizlik müsellesle yol açmış olsaydı, bu durumun hemen hemen dilin bütün kelimelerinde görülmesi gerekecekti. Ancak böyle bir durum söz konusu değildir. Diğer yandan, Arap dilinin diğer müfredatı gibi, müselles kelimeler de, nesilden nesile farklı şekillerde nakil yoluyla olduğu gibi aktarılmıştır. Kelimenin farklı okunuşlarının, ayrı kabileler olarak yaşayan Arapların farklı nakillerine dayandığı söylenebilir. Müsellesleri Arap dilinin problemlerinden kabul eden bazı eleştirmenlerin bu lafızların Arapça'da bulunmasının dilin anlaşılmasını zorlaştırdığını ileri sürmeleri ve aynı harflerden oluşan kelimenin çeşitli anlamlar taşımamasını dilin eksikliği olarak görmeleri, kabul edilir bir anlayış değildir. Zira kelime her ne kadar aynı harflere sahip

ise de, onun nasıl ve ne şekilde telaffuz edileceği ve hangi anlama geldiğini ortaya koyacak diğer unsurlar ve karineler bulunmaktadır. Örneğin çeşitli anlamlara gelen هَوْلَاءُ الصَّغَارِ ifadesindeki الصَّغَارِ kelimesini, başındaki هَوْلَاءُ işaret ismi nedeniyle, sad harfini fethalı ve dammeli okumak ve buna uygun biçimde anlamlandırmak mümkün değildir. Zira işaret ismi çoğuldur ve ardından gelen "küçükler, çocuklar" anlamındaki الصَّغَارِ kelimesi de buna uygun olarak kesra olacaktır. Dilin kendi bünyesi içinde ve bir bütün olarak değerlendirildiğinde müselleslerin cümlenin anlaşılmasında problem olmayacağı bu örnekle ortaya çıkmaktadır.

Müselles lafızlar hicri üçüncü asırdan itibaren genellikle mensur ifadelerde görülmekteyken, daha sonraki dönemlerde bunlar manzum ifadelerde de yer almıştır. Gerçekte müsellesler, ilk dönemlerde küçük nesir parçaları gibi dar bir alanda kullanılmaktaydı. Daha sonraki dönemlerde bu alan hayli genişledi ve sonraki dilciler peş peşe beyit kümeleri halindeki manzum ifadelerinde müselles kelimeler kullandılar. Her küme müselles bir kelimeyi içeren iki beyitten oluşmaktaydı. Bu yöntem daha çok öğretim ve ezberlemeyi kolaylaştırmak gibi amaçlarla kullanılmıştır. Mensur müselles yazarları, günümüz sözlüklerinde görüldüğü gibi müselles kelimeleri zorunlu olarak alfabetik sıralamaya koyma ihtiyacı hissetmemişlerdir. Kutrub'un yaptığı gibi bazı klasik dönem dilcileri, seçtikleri müselles kelimeleri alfabetik sıralamaya dikkat etmeden mensur olarak kaydetmişlerdir. Ancak el-Varrâk (685/1225) gibi müsellesleri manzum şekilde sıralayan bazı dilciler de alfabetik tertibe dikkat etmişlerdir. İki beyitten oluşan her manzume kümesinin ilk beytinde müselles kelimeyi alfabetik olarak sıralamışlardır. Daha sonra genişçe ele alacağımız İbn Mâlik (672/1273) gibi bazı manzum müselles yazarları müsellesleri; anlamları bir veya ayrı, ilk harfi üçlü, ikinci harfi üçlü, ilk ve üçüncüsü üçlü gibi çeşitli bölümlere ayırmış ve her bölümü kendi içinde alfabetik olarak düzenlemiştir. es-Sabbân (1206/1791), el-Halîfî (1262/1845) gibi sonraki dilcilerin bir kısmı İbn Mâlik'in bu tertibine uymuşlar. Ancak onlar sadece kelimenin ilk harfinde değil ikinci ve üçüncü harflerinde de alfabetik sıralamaya dikkat etmişlerdir. Böylece aranan müselles kelimeye ve onun anlamına kolayca ulaşabilmek mümkün olmuştur.

3) İlk Telif Edilen Müselles Kitabı

Bazı kaynaklar müsellesle dair ilk ve mevcut en eski kaynağın Kutrub'un kitabı olduğunu belirtmektedir.¹⁶ Pek çok kütüphânedeki yazmaları bulunan¹⁷

¹² Kutrub, *Müsellesât*, 40, 50-51 den naklen M. el-Es'ad, a.g.m., s. 63. Abdülkerim Muhammed el-Es'ad, Tunus Üniversitesinde Profesör olan Sudeysi'nin tahkikinin çok hatalı olduğunu belirtmekte ve eserden yararlanacakları dikkatli olmaları konusunda uyarılmaktadır. Bkz. M. el-Es'ad, a.g.m., s. 63.

¹³ Muhammed Hüseyin Al Yâsin, *el-Ezâd fi'l-Luga*, Bağdat trs., s. 88; İbn Mâlik, *İkmâl*, 28.

¹⁴ İbn Mâlik, *İkmâl*, 45.

¹⁵ Hüseyin Küçükkalay, *Kuran Dili Arapça*, Konya 1969, s. 241.

¹⁶ Hacı Halife, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1586, Rıza es-Suveysi, *Müsellesâtü Kutrub*, 73.

¹⁷ Yazmaları için bkz. Brocclmann, *Târihu'l-Edebi'l-Arabi*, II, 140. İstanbul'daki bir yazması için bkz. Kutrub, *Müsellesâtü'l-Kutrub*, Laleli Ktp. Nr. 465744-122303, tasnif 491.5, vr. 67-74.

Kutrub'un Müsellesât¹⁸ isimli küçük hacimli eseri, mensurdur ve anlamları farklı otuz iki müselles kelimeyi ihtiva etmektedir. Bunların otuzu, ilk harfinde (fâu'l-kelime) teslîs olan isim, ikisi ise fiil grubundaki müselles kelimelerdir. Fiili olan müselles mazi ve ikinci harfinde (aynu'l-kelime) teslîs olan عَمِر - حَكِيم kelimeleridir.¹⁹

Müsellese dâir ilk eserin Kutrub'a ait olduğu konusunda ikna edici deliller sunulmadığı için, Kutrub'dan önce müsellese dâir başka eserler yazılmış olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadırlar. Örneğin el-Fîrûzâbâdî bir kitabı hakkında şöyle demektedir: "Bu, Kutrub, el-Ferrâ, el-Batalveysî, İbn Mâlik, Ebu Abdullah el-Hanbelî, İbrahim b. Zühayr el-Basrî, İbn Arabî'nin eserleri ile el-Bahî'nin kitabı gibi müselles konusunda mütalaa ettiğim kitaplardan edindiklerimi bir araya getirdiğim bir eserdir."²⁰ el-Fîrûzâbâdî'nin işaret ettiği bu eserin Kutrub'un eserinden önce olması muhtemeldir. Zira Basra ekolü öncülerinden biri ve muasır olmasına karşın ilmi açıdan el-Ferrâ(207/822)'nın, Kutrub'dan üstün olduğu bilinmektedir. Kutrub'un eseri ulaştığı halde, el-Fîrûzâbâdî'nin El-Ferrâ'ya ait olduğunu belirttiği eser ve diğer alimlerin eserleri günümüze ulaşmamıştır. Bu nedenle Kutrub'u bu konuda ilk eser yazan müellif kabul etmek yerine, onu bu alanda en eski eser yazan dâirilerden biri olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.

Müselles konusunda eser telif etmeye yönelen sebeplerin başında, dilin müfredatını daha kolayca öğretme amacının olduğunu söylemek mümkündür. İlk müselles kitabı müellifleri olan el-Ferrâ ve Kutrub'un öğretimle uğraşmaları, kitapları hazırlanmalarındaki temel gerekçelerinin, öğrencilere dilin müfredatını hatasız ve kolayca öğretmek olduğuna işaret etmektedir. Bizce dile dâir eser telif eden bu âlimler, müselles konusunda yazacakları eserlerle öğrencilerinin dili kullanırken hataya düşmelerini önlemeyi hedeflemişlerdir. Öğrenciler, bazıları manzum olarak kaleme alınan bu eserleri kolayca ezberlemişler ve bu vesileyle kelime kapasitelerini artırmışlardır. Yine bu alimler eserleriyle Arapça müfredatının zenginliğini ve lafızlardaki kimi hareket değişimlerinin kolayca anlamların değişmesine yol

¹⁸ Pek çok kütüphanede yazması olan Kutrub'un bu eseri çeşitli defalar neşredilmiştir. Müsteşrik Wilmar'ın 1855'de neşrinden sonra pek çok arap araştırmacı bu eseri açıklamalar ekleyerek yayınlamıştır. Bu eser çeşitli şekillerde Abdurrahman es-Senhûrî Beyrut 1908, Rîda es-Suveysî (Tunus 1987 ve Libya 1398 yayınlamış son olarak da *Mecelletü'l-Mecmei'l-İlmiyyi'l-Arabî*) Şam 1992 II. Cilt 2. sayısının 34-46. sayfalarında esas metin olarak yeniden neşredilmiştir.

¹⁹ M. Es'ad, a.g.m., 63.

²⁰ Fîrûzâbâdî'nin bu ifadelerinin Kâmus'unun Mısır Millî Kütüphanesindeki 18357 nr., varak 457 ve devamındaki yazma müellif nüshasının kenarında kaydedildiği belirtilmektedir. Rîza es-Suveysî, *Müsellesâtü Kutrub*, s. 12, dipnottan naklen M. Es'ad, a.g.m., 63.

açtığını göstermeyi amaçladıklarını söyleyebiliriz.

4) Müselles Konusundaki Diğer Eserler

Müselles konusunda müstakil eserlerin bir kısmının adlarını vermeden önce, bu tür kelimelerin Muhammed b. Hasan el-Ezdi İbnu Düreyd'nin (321/933) *Cemheretu'l-Luga*, Ebu İbrahim İshak b. İbrahim el-Fârabi'nin (350/961) *Divanu'l-Edeb*, İsmail b. Hammâd el-Cevherî'nin (393/1002). *Tacu'l-Arûs ve Sîhahu'l-Arabiyye*, Muhammed b. Muhammed el-Herevî'nin (401/1010) *el-Garibeyn* (Garibu'l-Kur'an ve'l-Hadis) gibi daha önceki müfredât konusunda önemli sözlükler ve eserlerde yer aldığını hatırlatmakta yarar vardır. Zaten bu konuda müstakil eser yazarlar, bu tür klasik eserlerden önemli oranda yararlanmışlardır.

Müselles konusundaki eserlerin birkaçının tahkik edilip yayımlanmasına karşın, önemli bir kısmı yazma hâlinindedir. Gerek Türkiye ve gerekse dünyanın diğer ülkelerindeki kütüphanelerde müsellese dâir pek çok yazma bulunmaktadır. İstanbul kütüphanelerindeki müsellese dâir yazma eserlerden bazıları şunlardır:

A- Kazzâz, Ebu Abdullah Muhammed b. Ca'fer (412/1021), *el-Müselles*: Kutrub'un eserinden sonra günümüze ulaşan ikinci eser olan bu kitabın Altı varaklık nüshası Meşhed Âsitân-ı Kuds kütüphanesinde (nr.2754) Salah el-Fertûsî eserindeki müselles fiillerle ilgili son bölümü yayımlamıştır.²¹

B- Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed İbnu's-Seyyid el-Batalveysî (521/1127) *Müselles*, Feyzullah Ef. Ktp., nr. 455741-18944 tasnif 592.7.3 vr.100-198. (Bu kitapta 680 farklı anlamı, 125 tane aynı anlamı müselles bulunmaktadır. Bu kelimeler önce anlamlarına göre iki bölüme ayrılmış, sonra da bu bölümlerde kelimeler alfabetik olarak sıralanmıştır.

C- Abdülazizi ed-Durûnî (694/1294) *Müselles*, Veliyyüddin Ef. Ktp., Nr. 465742-12899, vr. 199a-200b.

D- İbn Mâlik (672/1273) *el-Müsellesât ve'l-Muhammes*, Feyzullah Ef. Ktp., Nr. 465739-18945, tasnif 892.7-1, vr. 86-90

E- İbn Mâlik, *el-Müsellesâtü'l-Musemmât el-Manzûm*, Feyzullah Ef. Ktp., Nr. 465745-18946, tasnif 892.7-1, vr. 21-86

F- Sa'deddin el-Verrâk(685/1286), *Müsellesu'l-Kütüb*, nr. 465738-68290, tasnif 892.7, vr. 108-111

G- Muhammed ibnu'l-Müstenîr Kutrub, *Müsellesâtü'l-Kutrub*, Laleli Ktp., Nr. 465744-122303, tasnif 491.5, vr. 67-74

²¹ Mustafa Kılıçlı, "Kazâz", *DİA*, Ankara 2002, XXV, s. 160; Salah el-Fertûsî, "Evrak min Kitabı'l-Müselles", *el-Mevrid*, XII/3, Bağdad 1983, s. 301-316.

I- Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Gureru'l-Müsellese ve'd-Dureru'l-Mubessese*, (tah: Süleyman b. Muhammed el-Abid yayınlanmamış master tezi Mekke Ümmü'l-Kurâ Üniv. 1987.

K- Ebu Tayyib Muhammed İbn İshak el-Arabî el-Vişâ' *el-Müselles*,²²

L- Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Adevî eş-Sumeyşâtî, *Kitabu'l-Müsellese's-Sahih*.²³

5) Müselles Lafızların İncelenmesi

Müselles kelimeler; isim, fiil ve harf olmak üzere üç grupta incelenmektedir. Bu gruplara pek çok örnek vermek mümkünse de, konuyu daha iyi kavramaya yarayacak birkaç örnek vermekle yetinilecektir. Burada verilecek örneklerin tümü İbn Malik'in İkmâl'inden aktarılan ve yerlerine dipnotta işaret edilecektir. Ancak bu lafızların anlamları ayrı ayrı değil, birlikte verilecektir.

5. 1- İsim Olan Müsellesler ve Örnekler:

Bu gruba giren müselles kelimelerin üç şekli de isimdir. Bunlar aynı anlamda olabileceği gibi farklı anlamlar da taşıyabilir. Örneğin (أبس) fiilinin masdarı olan الابس / الأابس / الأابس (hakaret edilen, ayıplanan kişi, kötü, adi)²⁴ kelimeleri bu tür müselleslerdendir. Bunlarda kelimenin ilk harfinin fetha, damme ve kesra olmaktadır. Bu konuda bazı örnekler şöyledir: الحرو (enik, köpek yavrusu), الخرص (mızrağın ucu, küpe, küçük mızrak), اللصت (hırsız), المقبرة (mezarlık), الشحلية (doğumdan önce sağılan koyun), البرى (yaratılış, toprak, devenin burnuna takılan halka).²⁵

İsim olan bazı müsellesler hareke ile birlikte med harfleri de alırlar, böylelikle hem hareke hem de med harfi bakımından üç kelime ortaya çıkar. Buna şunları örnek verebiliriz: (الشباب / الشبيب / الشبوب), (الشرب / الشريب / الشروب), (الصواب / الصائب / الصواب), (الفخر / الفخيرة / الفخيرة), (العرب / العريب / العروب), (القتال / القتال / القتول), (الفخر / الفخور).²⁶

5. 2-Fiil Olan Müsellesler ve Örnekler: Bu tür müsellesleri mazi ve muzari olarak ikiye ayırabiliriz.

5.2.1-Mazi Fiil Müsellesler: Bu tür müsellesler, بشر / بشر / بشر (deride küçük sivilcelerin olması)²⁷ örneğindeki gibi sülâsi bir kelimenin orta harfinin (ayne'l-fiil), fetha, damme ve kesra olması şek-

lindedir. Bu konuya birkaç örnek olarak şunları da verebiliriz. نَعِمٌ , مَلَأَ , قَطَعَ , فَرَّجَ , عَبَدَ , صَرَمَ , سَبَطَ .²⁸ Bu örneklerdeki kelimelerin ikinci harfleri üç şekilde hareketlenebilmektedir.

5.2.2.-Muzari Fiil Müsellesler: Bu tür müsellesler, (ayne'l-fiil) يَتَّبِعُ / يَتَّبِعُ / يَتَّبِعُ örneğindeki gibi sülâsi kelimenin orta harfinin fetha, damme ve kesra olması şeklindedir. Muzari fiil olan müselleslere يَأْدُبُ , يَحْرِمُ , يَرْزُقُ , يَلْبَسُ.²⁹ örneklerini de verebiliriz. Diğer yandan يَكْرَى / يَكْرَى / يَكْرَى³⁰ örneğinde olduğu gibi fiil illetli olduğunda, hareke ile birlikte med harfi de değişebilir.

5.3. Hem fiil hem de isim olan müsellesler:

Bu türdeki müselles kelimelerden biri mazi fiil, diğeri isim, iki kelime olabilir. Ya da iki kelime fiil, üçüncüsü isim olabilir. Şimdi bunlara birkaç örnek verelim: النَّجْدُ / لَحْمٌ / اللَّحْمُ , الْقُمْرُ / عَمْرٌ / عَمْرٌ / الْعَجْرُ / النَّجْدُ / لَحْمٌ / اللَّحْمُ , الْقُمْرُ / عَمْرٌ / عَمْرٌ / الْعَجْرُ .³¹ Bu örneklerde görüldüğü gibi kelimelerden bir fiil diğeri isim şeklindedir.

Fiil olan müselleslerde isimlerde olduğu gibi hareke farklılığına bağlı olarak med harflerinde de değişme olabilir. Mesela, ضَرَا / ضَرَى / ضَرَى / ضَرَى / ضَرَى / ضَرَى³² örneği bu türdendir.

5. 4-Harf Olan Müsellesler ve Örnekler

Bu tür müsellesler nâdirdir ve Fîrûzâbâdî'nin kitabı dışındaki eserlerde bulunmamaktadır. Bu gruptaki müselles lafzın biri harf iken diğeri ikisi fiil olur. Fîrûzâbâdî bu türe عَنْ / عَنْ / عَنْ örneğini vermektedir. عَنْ kelimesi fetha ile harf-i cerdir. عَنْ / عَنْ / عَنْ örneğinde عَنْ fiilin emir kipinde esre, عَنْ / عَنْ / عَنْ örneğindeki gibi عَنْ fiilinin emir kipinde ötre ile hareketlenir.

من / من / من benzeri müselles lafızlar da hem harf hem de fiil olan müselleslerdendir. Bu kelime, edat من kalıbında mim harfi fethalı söylendiğinde hem şart, hem soru edatı, hem de ism-i mevsul olarak değerlendirilir. Aynı kelime من şeklinde kesra hareketiyle harfi cer; من şeklinde damme hareketiyle من / من / من fiilinin emir kipi olmaktadır.

Biri harf/edat, diğeri isim veya masdar olan müselles lafızlarda bulunmaktadırlar. Buna örnek olarak (yanında, katında) anlamında mekan zarfı ve (bir şeye meyletmek, eğilmek, yağmur taşıyan bulut) anlamlarında isim ve masdar olan العند / العند / عند (üstünde, yukarısında) anlamında mekan zarfı, (üstüne çıkmak,

²² İbnü'n-Nedim bu kişinin diğer kitaplarından bahsetmekte ancak ölüm tarihi hakkında bilgi vermemektedir. bkz. İbn Nedim, *el-Fihrist*, s. 93.

²³ İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, Tahran, s. 172.

²⁴ İbn Mâlik, *İkmâl*, I, 34.

²⁵ İbn Mâlik, *İkmâl*, I, 34, 11, 15, 25, 29, II, 317-318.

²⁶ İbn Mâlik, *İkmâl*, II, 324-325, 330, 354, 417, 457, 497.

²⁷ İbn Mâlik, *İkmâl*, I, 21.

²⁸ İbn Mâlik, *İkmâl*, II, 291-292; 362, 403, 472, 521-522, 668-669, 716.

²⁹ İbn Mâlik, *İkmâl*, II, 761, 766-767, 778, 787.

³⁰ İbn Mâlik, *İkmâl*, II, 787.

³¹ İbn Mâlik, *İkmâl*, II, 410, 469-470, 561-562, 709, 759-760.

³² İbn Mâlik, *İkmâl*, II, 787336; 376.

üstün olmak) anlamında fiil masdarı ve (okun tekli kısmı, üzerinde okun tırtıllarına benzeyen kıvrımlar bulunan makara) anlamında isim olan /نوق/ الفوق/ نوقه kelimelerini verebiliriz.³³

6) Kelimelerin Teslîsi

Genellikle sülasi kelimenin ilk harfinin harekesinde teslîs yapılır. Bundan başka kelimenin, ikinci, üçüncü, dördüncü harfi teslîs olur. Ayrıca müselleler, kelimenin sadece bir değil, ilk ve ikinci, ilk ve üçüncü harflerinde olduğu gibi, iki harfinin harekesinde de teslîs yapılabilir. Müselles kelimelerin tertibinde önce damme, sonra fetha ve en sonra kesra harekeli lafızlar belirtilir.³⁴ Şimdi bu gruplara örnekler verelim:

a-Kelimenin İlk Harfinin Teslîsi: Bu tür müsellelerde kelimenin ilk harfinde teslîs yapılır. İlk harf üç türlü harekelenebilir. Bu kelimeler, isim ve fiil kalıplarında olabileceği gibi, anlamları aynı veya farklı anlamlar da taşıyabilirler. Bu tür kelimelere birkaç örnek verelim:

ا-الاجاح (örtmek, gizlemek), الحُر (haram, yasak, kucak, kısırak), الذُّبُر (yazmak ve okumak, bir şeyi sağlam yapmak, kitap), ذِبَار (kitaplar)³⁵ örneklerindeki gibi kelimenin ilk harfinin harekesi fetha, damme ve kesra olmuştur.

b- İkinci Harfin Teslîsi: Aşağıdaki örnekteki gibi kelimenin ikinci harfi üç türlü hareke almıştır. /وقل/ وقيل

c- Üçüncü Harfin Teslîsi /المسقط/المسقط

d- Dördüncü Harfin Teslîsi: Bu tür teslîs örneği sadece İbn Mâlik'in İkmâl'inde yer almaktadır. O da الثَّقَاوَات/الثَّقَاوَات/الثَّقَاوَات kelimeleridir. Burada dördüncü harf üç şekilde harekelenmiştir.

e- Birinci ve İkinci Harfin Teslîsi /الأبد/ الأبد

f- Birinci ve Üçüncü Harfin Teslîsi /السَّمِيم/السَّمِيم

7) Anlam Bakımından Müselleler

İbn Mâlik ve el-Betalveysî gibi bazı dilcilerin müselles hakkındaki kitaplarının tertibi, anlamlara göre yapılmıştır. Bu tür eserlerde önce aynı anlamlı müselles kelimeler alfabetik olarak sıralanmış, sonraki bölümde de aynı anlamlı müselles kelimelere yer verilmiştir. Aynı anlamlı müsellelerin harfleri aynı olmakla beraber kalıpları farklı olabilir. Hareke değişikliği anlamda bir değişiklik yapmıyorsa buna

aynı anlamlı müselles (المثلث المتفق المعاني) kelimeler denir. Bu kısma dâir örnekleri aşağıda genişçe ele alacağız. Harekelerin değişmesiyle lafızların anlamları da değişiyorsa buna farklı anlamlı müselles (المثلث المختلف المعاني) kelimeler denir.

7. 1- Aynı Anlamlı Müselleler

Aynı anlamlı müsellelerin yapıları, kalıpları farklı olabilir. Örneğin "parmak" anlamındaki الاصْبِع kelimesinin pek çok telaffuzu olmasına karşın anlam değişmemektedir.³⁶ Bunlar yapısal açıdan fiil ya da isim olabilmektedirler. Aynı anlamlı müselleler İbn Mâlik'in İkmâl'inde olduğu gibi alfabetik sıralanışla birlikte, birinci-ikinci ya da birinci-üçüncü harflerindeki teslîse göre de kendi arasında bir ayırma tabii tutulmuştur. Bunların her birine birkaç örnek verelim. İlk harfinde teslîs olan lafızlara örnekler: البَصْرَة (sert taş, Irak'ta bir şehir adı), الحَجْر (haram, yasak), الشَّرْب (içmek fiilinin masdarı), الطَّب (tedavi olmak), العَلْو (yüksek, yukarı), المَكْت (kalmak).³⁷

İkinci harfinde teslîs olanların müselleler arasında hem fiil hem de isim olan kelimeler bulunmaktadır. Örneğin الفَاوَات (iki şey arasındaki farklılık, uyumsuzluk), المَقْبَرَة (mezar yeri), المَرْعَة (tarla, bahçe),³⁸ müselleleri isim iken, أَجْن (suyun tadı acılaşmak, içilememek), حَصِين (kadının haramdan sakınması, kendini koruması), رَعْن (ahmaklaşmak, aptallaşmak), يَأْبُد (yalnızlaşmak, vahşileşmek)³⁹ müselleleri fiil kalıbındadır. Birinci ve üçüncü harfte teslîs olan müselles kelimeler çok azdır ve pek çoğu isimdir. Bunlara birkaç örnek olarak şunlar verilebilir: الاصْبِع (parmak), الشَّحْبَة (doğumdan önce sağılan kuzu), العَجْرَمَة (elli tane deve).⁴⁰

7. 2- Farklı Anlamlı Müselleler

Farklı anlamlı müsellelerin yapıları, kalıpları farklı olabilir. الثِّيَاب ve الصَّغَار örneklerinde olduğu gibi, kelimenin biri fiil iken diğerleri müfret veya çoğul isim gelebilir. Örneklerdeki الثِّيَاب kelimesi fetha ile ثَب fiilinin masdarı (yerleşmek, gerçekleştirmek, doğru çıkmak, sâbit ve istikrarlı olmak) anlamında, الثِّيَاب şeklinde kesra ile ثَبت - ثَبت kelimelerinin çoğulu ve (vakarlı cesur, yiğit, akli başında adam, bir tür bağ) anlamında, الثِّيَاب şeklinde damme ile ثَبت kelimesinin çoğulu olarak (havuzun ortası, topluluk ve bir tür hastalık) anlamında kullanılmıştır.⁴¹ الصَّغَار kelimesi ise fetha ile (her türlü hakarete rıza göstermek, zelillik), kesra ile

³⁶ İbn Mâlik, *İkmâl*, I, 27.

³⁷ İbn Mâlik, *İkmâl*, I, 10, 12, 13, 14, 15.

³⁸ İbn Mâlik, *İkmâl*, I, 19.

³⁹ İbn Mâlik, *İkmâl*, I, 21, 22, 23, 25.

⁴⁰ İbn Mâlik, *İkmâl*, I, 30.

⁴¹ İbn Mâlik, *İkmâl*, I, 87; Küçükkalay, *Kuran Dili Arapça*, 242.

³³ İbn Mâlik, *İkmâl* II, 453, 491.

³⁴ İbn Mâlik, *İkmâlü'l-İlâm bi Teslîs'i'l-Kelâm*, (tah.: Sa'd ibn Hamdân el-Gâmîdî, I-II, Cidde 1984, I, 50.

³⁵ İbn Mâlik, *İkmâl*, I, 9, 11, 226-227.

الصغير kelimesinin çoğulu olarak (küçükler), damme ile (küçük şey) anlamlarında kullanılmıştır.⁴² Buna bir başka örnek de الثنى kelimesidir. Bu kelime ثنى fiilinin masdarı olarak ele alındığında الثنى şeklinde fetha ile masdardır ve (övmek, sırrı gizlemek) anlamında, kesra ile, (ipin ucu, vadinin keşiştiği yer, iki yavru doğuran deve) anlamındadır. Damme ile ise, ثنى kelimesinin çoğulu olmaktadır.⁴³

Farklı anlamlar taşıyan müselleslere birkaç örnek vermek konunun daha iyi kavranmasına sağlayacaktır. Bu örneklerin anlamlarını, fethalı, kesralı ve dammeli şeklinde, hareke sırasına göre belirtelim.

أثم (günah, suç, içki), اثم (bir işi bir kimse hakkında suç ve günah saymak); أثم çok günahkar kimseler.⁴⁴ البئر (Doğru kimse; iyilik ihsan ve itaat, bugday), الثبات (sabit ve istikrarlı olmak; bir tür bağ; bir tür tehlikeli hastalık), الجد (dede, nasip, çalışıp çabalamak, nehir tarafı, yeryüzü), الحمر (Alim, mürekkep, yeni elbiseler), الخمر (içki, kalabalık, kadınlara mahsus bir başörtüsü), الدبار (yok olmak, düşmanlık; Çarşamba günü), الشرب (içenler; su, su başı, içmek), الطرق (vurmak, kuvvet, yollar), الرىا (rüya yorumlamak, nehir kıyısı, her şeyin çoğu), القرش (öldürmek, bir bitki adı, İranlılar), الغتل (öldürmek, düşman, çok cinayet işleyenler) الكلام (söz, yaralar, bir yer adı) المَل (bir kimseyi başkalarına ibret olacak biçimde cezalandırmak, bir şeyin benzeri, yataklar), اليلال (yağmurun öncesi, ağır yük; vakarlı kişiler).

Sonuç

Müselles, aynı harfli, ancak farklı harekeli olan, bazen aynı anlam, bazen de farklı anlamlar taşıyan kelimeler için kullanılan bir dilbilim kavramıdır. Bunlar Arap dilinin zenginliğine ve genişliğine işaret eden unsurlardır. Bu nedenle, müsellesin varlığını Arap dili için eksiklik kabul etmek doğru olmayan bir anlayıştır. Arap dilinin tedvin edildiği ilk dönemlerde, dil varlığında bu tür bir ayrışma olmamasına karşın günümüz Arap dilbiliminde müselles kelimeler konusu, bazen anlambilim bazen de sesbilim kapsamında ele alınmaktadır.

Arap dilinde diğer dillerdeki gibi ünlü harfler bulunmamaktadır. Arapça'daki hareketler ve uzatma harfleri diğer dillerdeki ünlü harflerin fonksiyonunu üstlenmektedir. Bu seslerdeki değişme ve farklılaşma müselles lafızları doğurmuştur. Bu tür kelimelerin ilk defa nasıl ve kim/kimler tarafından kullanıldığına dair kesin bilgilere sahip olmamamıza rağmen,

kabilelerin lehçe farklılığının ya da Arap yazı dilinde hareke kullanılmamasının bu lafızların doğuşuna yol açtığını söyleyebiliriz.

Müselles konusunda ilk eseri kimin telif ettiği kesin olarak belirlenememekle birlikte, Kutrub'un eserinin zamanımıza ulaşması, onun bu sahada ilk esere yazdığı kanaatine yol açmıştır, ancak bu görüşün de başka araştırmalarla tahkik edilmesi gerekmektedir. Zira el-Firûzâbâdî, el-Ferrâ'nın da müselles konusunda eseri olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle Kutrub'u müselles konusunda ilk eser yazan dilcilerden biri olarak kabul etmek daha doğrudur. Ayrıca iki manzum iki de mensur eseriyle İbn Mâlik müselles konusunda çok tanımış bir dilcidir.

Teslîs ilk, ikinci, üçüncü ve nâdiren de dördüncü harfte olabilir. Müselles kelimelerin bir kısmının anlamları aynı olmasına karşın, çoğunun anlamları farklıdır. Ayrıca müselles isim, fiil ve harfte olmaktadır. Anlam karışıklığına yol açacağı zannedilmesine rağmen, kelimenin cümledeki anlamı diğer kârineler ve cümlelerin bağlamı göz önüne alındığında kolayca anlaşılacaktır.

Müselles Konusunda Seçilmiş Bibliyografya

Muhammed İbnu'l-Müstenîr el-Kutrub, *Müsellesâtü Kutrub*, (tah.: Rıza es-Suveysî, Tunus 1987.

el-Firûzâbâdî, *el-Gururu'l-Müsellese ve'd-Dureru'l-Mübessese*, (Dirâse ve Tahkîk: Süleymân el-Abid, yayınlanmamış master tezi Mekke Ümmü'l-Kura Üniv., 1397.

Abdulkerim Muhammed el-Es'ad, "el-Müselle-sâtü'l-Lugaviyye Mâzâ Ta'rifu Anhâ" *el-Mecelletü'l-Arabiyye*, sayı 86, yıl 8 Aralık 1984, s. 63.

İbn Mâlik, *İkmâlu'l-İ'lâm bi Teslîsi'l-Kelâm*, (tah.: Sa'd ibn Hamdân el-Gâmîdî I-II, Cidde 1984.

İbn Mâlik *el-İ'lâm bi müselleli'l-Kelâm*, (tah.: Ahmed ibnu'l-Emîn el-Şenkîfî .1329

Hasan Kuveydir el-Halîfî, *Neylû'l-İreb fi Müsellesâti'l-Arab*, Mısır/Bulak 1301

Ebu Muhammed İbn es-Seyyid, *Müsellese İbni's-Seyyid*, yazma, Mekke İlmî Araştırma Merkezi Ktp., Nr. 328.

Ebu Abdullah b. Abdul-Vâlî, *el-Müsellese zu'l-Ma'na'l-Vâhid*, yazma, Mekke İlmî Araştırma Merkezi Ktp

42 İbn Mâlik, *İkmâl*, II, 363; Küçükkalay, *Kuran Dili Arapça*, 243.

43 İbn Mâlik, *İkmâl*, I, 93.

44 İbn Mâlik, *İkmâl*, I, 37; Küçükkalay, *Kuran Dili Arapça*, 243.